

Алла ЛИТВИНЕНКО,

orcid.org/0000-0002-8572-4774

кандидатка мистецтвознавства, доцентка,

доцентка кафедри культурології, філософії та музеєзнавства

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

(Полтава, Україна) *allailityvnenko@gmail.com*

ГУБЕРНСЬКИЙ ТЕАТР ОСОБИСТОСТЕЙ: ПОЛТАВЩИНА КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ У СПОГАДАХ ДМИТРА ІВАНЕНКА

У статті, спираючись на мемуарну спадщину Дмитра Іваненка (1859–1943), реконструйовано соціокультурне середовище Полтавщини кінця XIX – початку XX століття. Окреслено коло представників місцевої влади, діяльність яких визначала характер суспільного життя губернії в умовах адміністративного підпорядкування Російській імперії. **Мета статті** – проаналізувати управлінський стиль губернської влади Полтавщини на межі XIX–XX століть за матеріалами спогадів Дмитра Іваненка. Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, поєднуючи культурологічний аналіз, історичні, антропологічні та біографічні методи опрацювання мемуарного джерела. **Наукова новизна.** Уперше здійснено культурологічну інтерпретацію спогадів Дмитра Іваненка з урахуванням персоніфікованого досвіду представників владних структур Полтавщини кінця XIX – початку XX століття у контексті соціальних уявлень доби. У висновках підкреслено, що мемуари Дмитра Іваненка є важливим джерелом для реконструкції соціокультурного середовища Полтавщини на зламі XIX–XX століть. У результаті аналізу управлінського стилю представників губернської влади Полтавщини (їхніх світоглядних установок, етичних норм поведінки, особливостей взаємодії з місцевою громадою) виявлено та простежено зміну парадигм губернського управління – від раціонального реформаторського адміністрування до бюрократичного консерватизму, символічного патерналізму, салонної культури, етичного лідерства та централізованого тиску, що загалом відображає загальноімперські процеси доби. Запропонована у статті модель «губернського театру особистостей» відкриває перспективи для подальших досліджень соціальних, історико-культурних і мистецьких процесів та явищ українських регіонів, зокрема щодо їхнього потенціалу у формуванні модерного суспільства на зламі XIX–XX століть.

Ключові слова: Полтавщина, кінець XIX – початок XX століття, мемуари Дмитра Іваненка, соціокультурне середовище, губернська влада, управлінський стиль.

Alla LITVYENKO,

orcid.org/0000-0002-8572-4774

PhD in Art Studies, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Cultural Studies, Philosophy, and Museology

V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

(Poltava, Ukraine) *allailityvnenko@gmail.com*

THE PROVINCIAL THEATRE OF PERSONALITIES: POLTAVA REGION AT THE TURN OF THE 19TH–20TH CENTURIES IN THE MEMOIRS OF DMYTRO IVANENKO

Drawing on the memoir legacy of Dmytro Ivanenko (1859–1943), the article reconstructs the sociocultural environment of the Poltava region in the late nineteenth and early twentieth centuries. The circle of local government officials whose activities determined the character of public life in the province under the administrative subordination to the Russian Empire is outlined. The aim of the study is to analyze the administrative style of the Poltava Governorate authorities at the turn of the 19th–20th centuries using Ivanenko's memoirs as primary material. The research methodology is based on an interdisciplinary approach, combining cultural analysis with historical, anthropological, and biographical methods for processing memoir sources. **Scientific novelty.** Scientific novelty. For the first time, a cultural interpretation of Dmytro Ivanenko's memoirs has been conducted, taking into account the personalized experiences of representatives of the Poltava Governorate's administrative structures at the turn of the 19th–20th centuries within the context of contemporary social perceptions. The study concludes that Ivanenko's memoirs represent an important source for reconstructing the sociocultural environment of the Poltava region during this transitional period. Analysis of the administrative style of the governorate authorities—including their worldview, ethical norms, and modes of interaction with local communities—reveals a shift in governance paradigms: from rational reformist administration to bureaucratic conservatism, symbolic paternalism, salon culture, ethical leadership, and centralized pressure, reflecting broader imperial processes of the era. The proposed model of the “governorate theater of personalities” opens new avenues for further research into social, historical, cultural, and artistic processes in Ukrainian regions, particularly regarding their role in the formation of a modern society at the turn of the 19th–20th centuries.

Key words: Poltava region, late 19th–early 20th century, Dmytro Ivanenko memoirs, sociocultural environment, governorate authorities, administrative style.

Постановка проблеми та її актуальність. На зламі XIX–XX століть українські адміністративні осередки на територіях, підпорядкованих Російській імперії, перебували під пильним контролем централізованої влади. Водночас ефективність управління кожної губернії залежала не лише від бюрократичних структур, а й від особистих рис та ініціатив місцевих очільників, які прагнули реалізувати імперську політику на регіональному рівні. У цьому контексті Полтавська губернія постає як репрезентативний осередок, де взаємодія представників влади, інтелігенції та місцевої громади формувала своєрідний соціокультурний простір, у якому відобразилися ключові загальноімперські процеси доби.

У відтворенні соціокультурного життя Полтавщини межі XIX–XX століть важливим джерелом є мемуаристика. Одним із небагатьох текстів, що дає змогу реконструювати образ губернії крізь погляд безпосереднього учасника тогочасних подій, є спогади яскравого представника української інтелігенції кінця XIX – початку XX століття, письменника, журналіста і громадського діяча Дмитра Олексійовича Іваненка (1859–1943). Народився Д. Іваненко на Полтавщині у родині священника. Класичну освіту здобув у духовних закладах Полтави та на юридичному факультеті Київського університету. Після повернення у рідне місто деякий час працював на адміністративних посадах, але саме журналістика стала сферою, у якій молодий юрист зміг реалізувати себе найкраще. Після повернення у рідне місто деякий час обіймав адміністративні посади, проте саме журналістика стала сферою, де молодий юрист зміг реалізувати себе найповніше. Із 1890 року Д. Іваненко очолював неофіційну частину «Полтавских губернских ведомостей» (від 1889 р.), а згодом заснував і редагував кілька найвпливовіших місцевих газет: «Полтавский вестник» (1902–1907) і «Полтавский голос» (1907–1915). Окрім журналістики, Д. Іваненко займався активною літературною працею. Його мемуари «Записки и воспоминания» є цінним джерелом, що містить унікальний досвід автора у висвітленні соціокультурних подій і персоналій дореволюційної Полтави.

Мета статті – проаналізувати управлінський стиль губернської влади Полтавщини на межі XIX–XX століть за матеріалами спогадів Дмитра Іваненка. Для досягнення мети схарактеризовано портретні образи представників вищих ешелонів адміністрації Полтавщини, їхню поведінку, риторику, етичні установки, а також вплив на розвиток соціокультурного життя губернського осередку, його процесів та змін. Методологія дослідження

базується на міждисциплінарному підході, що включає культурологічний аналіз джерел, історико-антропологічну перспективу та елементи мікроісторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри високу історичну інформативність, мемуари Д. Іваненка «Записки и воспоминания 1888–1908 гг.» (Полтава: типографія Н. Подземського, 1909. 275 с.) досі не введені у широкий науковий обіг.

Найбільш дослідженою є постать Д. Іваненка, зокрема в межах історичних краєзнавчих студій. У працях В. Мокляка, А. Рясного та Т. Пустовіта (Мокляк, 2013; Рясний, 1997; Пустовіт, 1997, 1998, 2008) на основі локальних архівних джерел висвітлено життєвий шлях та громадську діяльність Д. Іваненка. У низці статей регіональних дослідників з'ясовано його роль як засновника та першого редактора газети «Полтавский вестник» (Посухов, 2002; Скобельський, 2012; Денисенко, 2008; Окара, 2002; Сапрікіна, 2002). В. Мовчан (Мовчан, 2003) відзначає цінність спогадів Іваненка як джерела про повсякденне життя губернського центру, проте системного аналізу цих матеріалів не здійснює. Таким чином, публікації присвячені Д. Іваненку, мають переважно ювілейно-пам'ятний характер, а їхній аналітичний потенціал обмежений жанром біографічного нарису. Водночас потенціал мемуарів для дослідження соціокультурного середовища Полтавщини на зламі XIX–XX століть залишається недостатньо реалізованим.

Важливий контекст для такого аналізу створюють дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, об'єктом аналізу яких став розвиток системи губернаторської влади наприкінці існування Російської імперії. Зокрема, у праці В. Грицака (Грицак, 1998) досліджено місце та роль губернатора в державному механізмі другої половини XIX століття на матеріалах Харківської губернії. У роботах Д. Роббінса, Г. Ванева, Е. Мосса та Д. Орловського (Robbins, 1987; Vanev, 1993; Mosse, 1984; Orlovsky, 1981) акцентовано увагу на особистих якостях губернаторів як сукупності факторів, що визначали реалізацію урядової політики на місцях. Такий підхід дозволяє поєднувати інституційний та персоніфікований виміри аналізу влади, оцінювати вплив індивідуальної ініціативи й стилю керівництва на соціокультурний розвиток губернських осередків і формує методологічну основу для роботи з мемуарним матеріалом, зокрема зі спогадами Д. Іваненка.

Методологічну базу в дослідженні мемуаристики пропонує у своїй монографії Н. Любовець (Любовець, 2024). Дослідниця переконливо обґрун-

товуючи виняткове значення автобіографічних текстів для аналізу повсякденних практик і механізмів репрезентації колективної пам'яті. Зауважимо, що у межах цієї статті спогади Д. Іваненка використовуються як емпіричний матеріал на який здійснено посилення у тексті. Водночас, згідно з редакційними вимогами, спогади не включені у список літератури як російськомовне джерело.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших у спогадах Д. Іваненка представлений очільник Полтавської казенної палати Анучин. Його прибуття до Полтави було пов'язане з потребою «ревізії» тодішніх губернських порядків: «Він з'явився і почав, як казали, “чистку палати”» (Іваненко, 1909а: 4). Строгий, прямолінійний, часом підозрілий до ексцентричності, Анучин, якого прозвали «карою Божою» та «громовержцем», водночас викликав страх і глибоку повагу оточуючих.

Перші кроки на посаді Анучина стосувалися важливих кадрових змін: він підвищував одних, звільняв інших, приймав нових службовців, віддаючи перевагу фахівцям із вищою освітою. Як зазначав Іваненко: «Анучин прихильно ставився до університетських», тож саме такі претенденти мали найвищі шанси отримати посаду та гідну зарплату з самого початку служби (Іваненко, 1909b: 6).

Роботу в Казенній палаті Анучин організував за власним принципом. Строга дисципліна поєднувалася із ефективністю та увагою до здібних працівників. Начальник часто обходив відділення, спостерігав за службовцями та втручався лише там, де бачив потребу. Іваненко згадує свою першу з ним зустріч: юнак з університетським дипломом отримав бажану посаду помічника бухгалтера завдяки прямоті й розсудливості Анучина, який одразу помітив його потенціал.

Особливості характеру Анучина проявлялися у несподіваних ситуаціях як на службі, так і в повсякденному житті. Одного разу під час покупки шляпи у відомому полтавському магазині він розлютився на власника за фразу «тільки для вас», розцінивши це як спробу підкупу. На службі Анучин забороняв підлеглим вставати, коли він проходив палатою. Іваненко пригадує: «Коли я підвівся й привітався, до мене підбігли чиновники і майже в розпачі почали говорити – “Ваша кар'єра пропала. Навіщо ви підвелися?”» (Іваненко, 1909с: 7). Попри сувору вимогливість, Анучин був справедливою людиною. Більшість його кадрових рішень були вдалим: він цінував у людях талант, здібності та наполегливу працю, що давало змогу багатьом його підлеглим проявити себе, тоді як ті, хто розраховував лише на зв'язки чи лестощі, зазнавали невдачі.

Анучин не прагнув публічності; своє дозвілля він часто проводив за грою в шахи, вдома гостинно приймав знайомих і колег. За суворою зовнішністю очільника приховувався глибокий інтелект і щира людяність. Навіть короткотривале перебування Анучина на посаді мало для Полтави позитивні наслідки: як раціоналіст і реформатор, він демонстрував глибоке розуміння механізмів державного апарату. Його діяльність на посаді очільника Полтавської казенної палати сприяла зміцненню професійних засад установи в межах усталених адміністративних порядків.

Наступник Анучина – Олександр Володимирович Шидловський – був його повною протилежністю, утіленням бюрократичного консерватизму та цілковитої інертності. Головними своїми чеснотами він вважав дотримання процедур і приписів, а також уміння тримати дистанцію з підлеглими.

Під час своєї першої появи Шидловський вразив усіх присутніх своє бездоганною зовнішністю: «< > до палати увійшов пан надзвичайно коректного вигляду – повненький, нижчий за середній зріст, з усміхненим обличчям, у сюртуці, застібнутому на всі гудзики, – це і був Шидловський» (Іваненко, 1909d: 8). Усім своїм єством новопризначений очільник ніби засвідчував, що в управлінській діяльності керуватиметься винятково власною логікою.

У вирішенні службових питань Шидловський проголошував принцип колегіальності, який на практиці залишався формальністю. Для проведення нарад він збирав усіх начальників у своєму кабінеті і, з самовдоволенням виглядом неквапливо, «вживаючи папіросу за папіросою вершив справи» (Іваненко, 1909е: 9). Головною темою для обговорення, зазвичай був детальний розбір граматичних і синтаксичних помилок в адміністративних паперах. Під час засідань говорив виключно Шидловський. У відповідь на його запитання: «Ви згодні зі мною, панове? – усі присутні одноставно погоджувалися і ствердно кивали» (Іваненко, 1909f: 11).

До кадрових змін Шидловський ставився українською обережно. На відміну від свого попередника Анучина, який цінував у підлеглих освіченість, здібність та ініціативність, Шидловський вважав, що підвищення по службі працівник має отримувати виключно за вислугою років, або за рекомендацією безпосереднього начальника. У таких обставинах навіть кваліфіковані спеціалісти з вищою освітою опинялися в ситуації затяжного очікування кар'єрного підвищення.

У мемуарах Д. Іваненка Шидловський постає як типовий бюрократ доби інституційного застою,

уособлення чиновника-консерватора, для якого влада сприймалася не як простір для ініціатив, а як можливість бездіяльності в умовах суворого дотримання адміністративних процедур і приписів. Атмосфера в Полтавській казенній палаті часів Шидловського нагадувала «застояне озеро»: чиновники повільно пересувалися і понуро скрипіли перами, у повітрі зависала безнадія» (Іваненко, 1909g: 9).

Полтавський губернатор Євген Осипович Янковський (1837–1892), за спогадами Д. Іваненка, був суворою й водночас емоційно вразливою особистістю. Суперечливий та імпульсивний характер губернатора ніс відбиток особистої пережитої трагедії: загибель дітей у ранньому віці від дифтериту наклала тінь внутрішнього болю на поведінку Яновського, створивши невидиму, але відчутну дистанцію між ним та оточуючим світом. Водночас притаманні йому правдивість, коректність і доброзичливість робили губернатора улюбленцем серед пересічних полтавців. Родина Янковських загалом була відома своєю релігійністю й тісними зв'язками з полтавським духовенством. Зокрема, єпископ Полтавський і Переяславський Іларіон зберігав портрет сім'ї Янковських на своєму письмовому столі до самої своєї смерті.

У своїх професійних діях Яновський був категоричним і не терпів опонентів. Він відкрито виступав за обмеження впливу земства в Російській імперії, за що накликав на себе невдоволення царя і, як наслідок, був звільнений з посади губернатора. Полтавці болісно переживали відставку Яновського. На честь від'їзду губернатора було влаштовано урочистий прощальний обід, під час якого звучали тости, висловлювалися слова вдячності та щирі побажання; на вокзалі родину Яновських супроводжували музикою, оплесками та квітами. Загалом, ситуація, що склалася з управлінням Яновського в Полтаві була віддзеркаленням локального загальноімперського конфлікту, що на той час існував між державною централізованою владою і земською ініціативою – двома несумісними векторами адміністративного розвитку Російської імперії наприкінці XIX століття.

Після Яновського посаду губернатора отримав маловідомий широкому загалу Павло Косаговський (1833–1895). Прибувши до Полтави з Курської губернії, уже на самому вокзалі Косаговський дізнався, що попередній губернатор ще перебуває в місті, і щоб уникнути особистої зустрічі з ним, вирушив далі до Одеси. Він провів в Одесі кілька днів і повернувся до Полтави лише тоді, коли квартира губернатора була повністю звільнена.

Керівництво губернією Косаговського нагадувало рутину, де більшість справ вирішувалися формально. За описом Д. Іваненка, Косаговський зовні виглядав фізично слабким, однак його погляд був гострий і владний (Іваненко, 1909h: 30). До дисципліни губернатор ставився фанатично і завжди дотримувався чіткого розпорядку дня: щоранку о 4–5 годині вирушав на огляд міста, перевіряв чистоту та якість товарів на міських базарах. Із 8:00 до 14:00 займався канцелярською роботою, потім – відпочинок, прогулянка, обід, вечірня гра в карти. Із метою підвищення порядку Косаговський влаштував так звані «нічні обходи»: разом із поліцейськими чиновниками контролював роботу патрульних на місцях. Якщо поліцейські спали, або були відсутні на своїх постах, наказував свистіти у свисток так, що відлунням наповнювалися околиці міста, налякані собаки несамовито гавкали, а візники поспіхом намагалися втекти подалі від місця подій (Іваненко, 1909i: 11).

Педантичність Косаговського проявлялася також у неформальних ситуаціях, зокрема під час спілкування з творчими особистостями. Одного разу він відмовився приймати оперного співака Медведєва через недотримання ним етикету, часто влаштував скандал, якщо показ вистави в театрі затримувався бодай на 1-2 хвилини (Іваненко, 1909j: 27). Насправді унікати серйозних збоїв і проблем у керівництві губернією Косаговському вдавалося завдяки роботі голови канцелярії Григорія Ілліча Пшичка – досвідченого й порядного чиновника, якому він беззастережно довіряв (Іваненко, 1909k: 54).

Як бачимо, іронічно змальований у спогадах Д. Іваненка губернатор Павло Косаговський був типовим представником пізньоімперського адміністративного патерналізму. Увесь комплекс заходів, здійснюваний ним на посаді: ранкові інспекції базарів, нічні обходи, контроль за поведінкою гімназистів та інші подібні життєві епізоди були виявом формальності та дріб'язковості губернатора, який своєю діяльністю, що тяжіла до показовості і театральності, уособлював насамперед не фактичну, а символічну владу. За гротескним контролем Косаговського приховувалася управлінська стагнація. Навіть його участь у культурному житті міста – зокрема відвідування театру, звичка грати в карти з чиновниками і навіть сприяння появі місцевої газети – демонструють типову модель старорежимного управлінця, для якого висока посада була соціальним ритуалом, який він виконував у межах продиктованої часом ієрархії влади.

Діяльність Олексія Микитовича Татищева на посаді губернського очільника (1845–1896), сим-

волізувала цілу епоху в житті Полтавщини. За спогадами Д. Іваненка Татищев був простою і скромною людиною, ніколи не зловживав своїм високим статусом, уникав зайвих формальностей у спілкуванні з підлеглими, активно займався благодійною діяльністю та часто жертвував власні кошти найбільш нужденним.

Удома й на службі Татищев не дотримувався офіціозу і завжди виходив до відвідувачів у звичайній домашній тужурці. У побуті губернатор поводився вкрай ощадливо, особисто доглядав за власним одягом та власноруч чистив свої потерті чоботи. Для багатьох підлеглих такі звички очільника були несподіваними: дехто сприймав їх як прояв щирості, а хтось, навпаки, – як невідповідність умовам тогочасної бюрократичної системи.

Характерною рисою Татищева була його гостинність: щочетверга він організовував для місцевої громадськості розкішні сніданки з вишуканими закусками; на столах стояли дорогі вина й фрукти, у залі звучала жива музика. Серед улюблених напоїв губернатора була «старка» – столітній міцний напій, яким він із гордістю пригощав усіх присутніх. Вочевидь стиль життя і поведінка Татищева були відлунням збережених поміщицьких традицій та прагненням наблизитися до оточення, чого бракувало більшості чиновників того часу.

У критичних ситуаціях губернатор був суворим, навіть жорстоким, міг застосувати тілесні покарання, вважаючи їх методом «батьківського» виховання. Зокрема, під час епідемії холери в селі Великі Будища Татищев санкціонував «екзекуцію» місцевих селян, що відмовлялися від вакцинації: солдати били селян різками, а губернатор спокійно спостерігав за цим, оскільки був переконаний, що діє на користь людей.

У прийнятті службових рішень губернатор був педантичним – він не поспішав звільняти або карати чиновників без крайньої потреби. «Своїм людям» з ним було спокійно, проте з іншого погляду це створювало відчуття безініціативності і застою. Простота та скромність Татищева гармонійно вписувалися в культурний контекст провінційного осередку, очільником якого він був. Його не боялися, а поважали і навіть любили. Несподівана хвороба і смерть Татищева у лютому 1896 року стали для полтавців справжнім потрясінням.

Із призначенням на посаду губернатора Олександра Карловича Бельгардта (1896–1902) у Полтаві запанувала атмосфера, сповнена блиску дворянської культури і вишуканих манер. На відміну від ощадливого та майже аскетичного Татищева, Бельгард тяжів до зовнішніх ефектів: мундир із золотим шитвом, капелюх із білим пір'ям, урочисті прийоми,

елегантні тости, добірні слова – усе це створювало образ адміністратора зовсім іншого типу.

Дім полтавського високопосадовця був осередком світського життя – із танцювальними вечорами, домашніми виставами, запрошеними гостями, званними обідами. Салонні манери, витонченість, привітність і м'який гумор самого Бельгарда, а також його чарівної дружини Емілії Павлівни та доньок сприймалися у провінційному середовищі як еталон аристократичності й елітарності. Для полтавської громади Бельгардт був не лише високопосадовцем, він уособлював представництво імперської влади – очільник, який не просто керує, а формує естетику і високий стиль губернського життя.

Насправді принципи адміністративного керівництва й світогляд Бельгардта уже були застарілими; губернатор не був готовий до соціальних зрушень, що невинно наближалися у часі. У Полтаві Бельгардту протистояв активний та енергійний віце-губернатор К. А. Балясний, який позиціонував себе як «реформатор» та досить швидко перехопив в управлінні губернією більшість адміністративних ініціатив. Нетерпимість віце-губернатора до бюрократичної інертності Бельгардта спричиняли постійну напругу, каталізатором якої стали соціальні протести селян, що виникли навесні 1902 року в Костянтиноградському повіті, у зв'язку з аграрною кризою. Конфлікти з поміщиками та зростання революційної активності поставили місцеву владу перед необхідністю жорстких дій. Бельгардт навпаки у своїх рішеннях намагався уникати силових сценаріїв. Балясний, як прихильник жорсткої адміністративної лінії, посилював своє втручання в губернські справи, відкрито висловлював незгоду з політикою губернатора, писав доноси. Поміркованість Бельгардта не знайшла підтримки у столичних колах, що зрештою призвело до його звільнення.

Наступний етап в історії Полтавської губернії пов'язаний з діяльністю князя Миколи Петровича Урусова (1902–1906). Його призначення на посаду очільника губернії загалом відображало імперську політику щодо посилення централізованого контролю з метою – «підтягнути» дисципліну в губернії. Управлінський стиль Урусова супроводжувався активізацією репресивного апарату влади у відповідь на зростання соціальної напруги не лише у регіоні, а й в імперській державі загалом.

Варто зауважити, що на межі XIX–XX століть у культурному середовищі Полтавщини значну роль відігравали особистості, які не належали до ешелону влади, проте завдяки своїй активній громадській позиції, освіченості, інтелекту, впливали на соціокультурні зміни в житті губернії. Такими

постатями були, зокрема єпископ Іларіон, письменник Панас Мирний та багато інших. Часта присутність письменника в домі губернатора була не винятком, а свідченням тісного, органічного зв'язку адміністрації з полтавською інтелігенцією. Показовим був і образ єпископа Іларіона – церковного ієрарха, інтелігента, гуманіста й просвітителя. У спогадах Д. Іваненка Іларіон постає не лише як архієрей, а як модерний публічний діяч, який мислить у категоріях соціального проєкту: розвиток жіночої освіти, поширення просвітництва, збереження історичної пам'яті, підтримка культури. При цьому він вирізнявся рисами, рідкісними для представника традиційної владної ієрархії – толерантністю, відкритістю, доступністю. У його риторичі, манерах, жестах, проповідях, загалом діяльності, формувался образ влади, що не карає, а надихає. Влади, якої не бояться, а на яку чекають.

Висновки. Мемуари Дмитра Іваненка – важливе джерело для реконструкції соціокультурного життя Полтавщини на зламі XIX–XX століть. У контексті хроніки місцевих подій автор розкриває панораму представників владної еліти губернського осередку, що постають не як абстрактні адміністративні одиниці, а як особистості – носії різних управлінських стилів, світоглядних орієнтацій та етичних моделей відповідної культури.

У результаті аналізу спогадів простежено зміну парадигми влади губернського осередку:

від раціонального, реформаторського адміністрування (Анучин) – до бюрократичного консерватизму (Шидловський), символічного патерналізму (Косаговський), салонної культури (Бельгард), етичного лідерства (Татищев), і, зрештою, до централізованого тиску (Урусов). Наявні трансформації є відображенням загальноімперських тенденцій управління в добу передреволюційної нестабільності, коли ефективність представників адміністрації визначалася не стільки владою чи формальними повноваженнями, скільки здатністю діяти «посередником» (Robbins, 1987: 243), у розрізненому, слабо інституціоналізованому провінційному середовищі. Поряд із тим, у соціокультурному просторі Полтавщини того часу все відчутнішими ставали ініціативи представників широких кіл громадянськості, які своєю діяльністю наближали зміни зламної доби.

Запропонована на основі спогадів Д. Іваненка модель «губернського театру особистостей» має потенціал для подальшого вивчення і може бути адаптована до широкого кола досліджень з культурної антропології, регіоналістики, урбаністики та студій пам'яті. Досвід спогадового джерела зокрема дозволяє вивчати українську провінцію доби імперії не як периферію, а як самобутній простір із власною логікою культурного розвитку, стійкими інтелектуальними традиціями та активною участю у виробленні модерних національних ідей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грицак В. Губернаторська влада в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст.: основні риси дореволюційної історіографії. *Актуальні проблеми вітчизняної історії*. Харків : ХДУ, 1998. Вип. 3. С. 49–52.
2. Денисенко В. Дмитро Іваненко – газетяр і видавець : 65 років тому помер перший редактор газети «Полтавський вестник», що виходила у 1902–1917 рр. *Полтавський вісник*. 2008. 4 січ. № 1. С. 17.
3. Любовець Н. Українська мемуарна традиція: еволюція у вимірах часу (XII ст. – перша третина XX ст.) : монографія. Київ : Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2024. 504 с.
4. Мовчан В. Завдяки «Полтавському віснику» унікальні спогади Дмитра Іваненка тепер доступні полтавцям. *Полтавський вісник*. 2003. 19 груд. С. 4.
5. Мокляк В. Іваненко Дмитро Олексійович : [біографія]. *Літературна Новосанжарщина* : матеріали до Новосанжарського біобібліографічного словника. Полтава : АСМІ, 2013. С. 26.
6. Окара О. Перший редактор «Полтавського вісника» : [про Д. О. Іваненка]. *Ранковий експрес*. 2002. 5 груд. С. 6.
7. Посухов В. Так починалося : [про засновника і першого редактора «Полтавського вісника» Д. Іваненка]. *Полтавський вісник*. 2002. 25 жовт. С. 5.
8. Пустовіт Т. Правник, чиновник, журналіст... *Полтавський вісник*. 1997. 28 листоп. № 48. С. 1, 2–3; 1998. 10 січ. С. 3–4.
9. Пустовіт Т. Редактор Дмитро Іваненко : штрихи до портрета. *Зоря Полтавщини*. 1998. 11 берез. С. 4.
10. Пустовіт Т. Редактор Дмитро Іваненко. *Зоря Полтавщини*. 2008. 16 квіт. С. 3.
11. Рясний А. Серцем написані книги. *Зоря Полтавщини*. 1997. 7 трав. С. 3.
12. Саприкіна Л. Незапитаний спадок : [про першого редактора «Полтавського вісника» Д. О. Іваненка]. *Полтавський вісник*. 2002. 29 листоп. С. 5.
13. Скобельський В. Дмитро Іваненко – «батько» першої міської газети. *Полтавський вісник*. 2012. 30 листоп. № 48. С. 7.
14. Mosse W. E. Russian Provincial Governors at the End of the Nineteenth Century. *The Historical Journal*. 1984. № 27. P. 225–239.
15. Orlovsky D. T. *The Limits of Reform: The Ministry of Internal Affairs in Imperial Russia, 1802–1881*. Cambridge (Mass.) and London : Harvard University Press, 1981. ix, 299 p.

16. Robbins R. G. *The Tsar's Viceroys: Russian Provincial Governors in the Last Years of the Empire*. Ithaca and London : Cornell University Press, 1987. XIV, 272 p.
17. Vanev G. L. *Systematization of Russian Government: Social Evolution in the Animistic Administration of Russia, 1771–1905*. Urbana : University of Illinois Press, 1993. xvi, 430 p.

REFERENCES

1. Hrytsak V. (1998). Hubernatorska vlada v Rosiiskii imperii druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.: osnovni rysy dorevoliutsiinoi istoriografii. [The gubernatorial power in the Russian Empire of the second half of the 19th – early 20th century: main features of pre-revolutionary historiography]. Aktualni problemy vitchyznianoï istorii. Kharkiv: KhDU. Issue 3. 49–52. [in Ukrainian].
2. Denysenko V. (2008). Dmytro Ivanenko – hazetiar i vydavets: 65 rokiv tomu pomer pershyi redaktor hazety «Poltavskii vestnyk», sheho vykhodyla u 1902–1917 rr. [Dmytro Ivanenko as a journalist and publisher: 65 years since the death of the first editor of the newspaper “Poltavskii Vestnyk” (1902–1917)]. Poltavskyy visnyk. January 4. No. 1. 17. [in Ukrainian].
3. Liubovets N. (2024). Ukrainska memuarna tradytsiia: evoliutsiia u vymirakh chasu (XII st. – persha tretyna XX st.): monohrafiia. [Ukrainian memoir tradition: evolution in the dimensions of time (12th century – first third of the 20th century): monograph]. Kyiv: V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. 504 p. [in Ukrainian].
4. Movchan V. (2003). Zavdiaky «Poltavskomu visnyku» unikalni spohady Dmytra Ivanenka teper dostupni poltavtsiam. [Thanks to “Poltavskyy Visnyk”, the unique memoirs of Dmytro Ivanenko are now available to the residents of Poltava]. Poltavskyy visnyk. December 19. 4. [in Ukrainian].
5. Mokliak V. (2013). Ivanenko Dmytro Oleksiiiovych: biohrafii. [Ivanenko Dmytro Oleksiiiovych: biography]. Literaturna Novosanzharschyna: materialy do Novosanzharskoho biobibliografichnoho slovnyka. Poltava: ASMI. 26. [in Ukrainian].
6. Okara O. (2002). Pershyi redaktor «Poltavskoho visnyku»: pro D. O. Ivanenka. [The first editor of “Poltavskyy Visnyk”: about D. O. Ivanenko]. Rankovy ekspres. December 5. 6. [in Ukrainian].
7. Posukhov V. (2002). Tak pochynalosia: pro zasnovnyka i pershoho redaktora «Poltavskoho visnyku» D. Ivanenka. [That is how it began: about the founder and first editor of “Poltavskyy Visnyk” D. Ivanenko]. Poltavskyy visnyk. October 25. 5. [in Ukrainian].
8. Pustovit T. (1997; 1998). Pravnyk, chynovnyk, zhurnalist...[Lawyer, official, journalist...]. Poltavskyy visnyk. November 28. No. 48. 1, 2–3; January 10. 3–4. [in Ukrainian].
9. Pustovit T. (1998). Redaktor Dmytro Ivanenko: shtrykhy do portreta. [Editor Dmytro Ivanenko: strokes to a portrait]. Zoria Poltavshchyny. March 11. 4. [in Ukrainian].
10. Pustovit T. (2008). Redaktor Dmytro Ivanenko. [Editor Dmytro Ivanenko]. Zoria Poltavshchyny. April 16. 3. [in Ukrainian].
11. Riasnyi A. (1997). Sertsem napysani knyhy. [Books written from the heart]. Zoria Poltavshchyny. May 7. 3. [in Ukrainian].
12. Saprykina L. (2002). Nezapytnanyi spadok: pro pershoho redaktora «Poltavskoho visnyku» D. O. Ivanenka. [An unclaimed legacy: about the first editor of “Poltavskyy Visnyk” D. O. Ivanenko]. Poltavskyy visnyk. November 29. 5. [in Ukrainian].
13. Skobelskyi V. (2012). Dmytro Ivanenko – «batko» pershoi miskoi hazety. [Dmytro Ivanenko as the “father” of the first city newspaper]. Poltavskyy visnyk. November 30. No. 48. 7. [in Ukrainian].
14. Mosse W. E. (1984). Russian Provincial Governors at the End of the Nineteenth Century. *The Historical Journal*. No. 27. 225–239.
15. Orlovsky D. T. (1981). *The Limits of Reform: The Ministry of Internal Affairs in Imperial Russia, 1802–1881*. Cambridge (Mass.) and London: Harvard University Press. ix, 299 p.
16. Robbins R. G. (1987). *The Tsar's Viceroys: Russian Provincial Governors in the Last Years of the Empire*. Ithaca and London: Cornell University Press. xiv, 272 p.
17. Vanev G. L. (1993). *Systematization of Russian Government: Social Evolution in the Animistic Administration of Russia, 1771–1905*. Urbana: University of Illinois Press. xvi, 430 p.

Дата першого надходження статті до видання: 05.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

